یوآنیزاسیون

امین مالکی
هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

پریسا یعقوبی
هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

چین به سرعت در حال کنار گذاشتن دلار است

در حال حاضر سیاست تجاری نامنظم دونالد ترامپ، کسری‌های مالی هنگفت و تهدیدها علیه استقلال فدرال رزرو آمریکا، خطر آسیب جدی به دلار را به همراه داشته است. ارزش دلار از ماه ژانویه تا ابتدای ماه اکتبر ۲۰۲۴ در شاخص وزن‌دار تجاری ۶.۶ درصد کاهش یافته و بدترین شروع سال خود را از سال ۱۹۷۳ تجربه کرده است. در مقابل، یوان، ارز تحت کنترل چین، به بالاترین سطح خود از زمان انتخاب مجدد آقای ترامپ در نوامبر رسیده است. این باعث شده است تا سرمایه‌گذاران خارجی با شتاب به سمت یوان هجوم آورند و بسیاری از دولت‌ها نیز به دنبال جایگزین‌هایی برای دلار باشند. تمایل چین برای بین‌المللی‌سازی یوان پدیده جدیدی نیست و سابقه‌ای طولانی دارد. اولین تلاش این کشور در سال ۲۰۰۹ آغاز شد که با کاهش برخی محدودیت‌های جریان سرمایه همراه بود، اما این تلاش در سال ۲۰۱۵ با سقوط بازار سهام و کاهش ارزش یوان به پایان رسید، زیرا سرمایه‌ها به سرعت از چین خارج شدند و متعاقبا، محدودیت‌های سخت‌گیرانه‌ای بر جریان سرمایه اعمال شد که به صعود نوپای یوان پایان داد. در حال حاضر اما مقامات چینی مجددا مشتاق شده‌اند تا اطمینان حاصل کنند که پیشرفت‌ها پایدار بوده و کنترل سخت‌تری بر جریان‌های سرمایه حفظ شود. رهبران چین معتقدند که پذیرش جهانی یوان می‌تواند صادرکنندگان این کشور را از نوسانات ارزش دلار محافظت کرده و تهدید تحریم‌های مالی آمریکا را خنثی کند. برخی مقامات امیدوارند که شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران خارجی، کنترل سخت‌گیرانه دولت را نادیده بگیرند و حتی آن را نوعی مزیت تلقی کنند. در سال‌های اخیر، پیشرفت‌های شگفت‌انگیزی حاصل شده است. سهم یوان در فاکتورها و وام‌های خارجی افزایش یافته و زیرساخت‌های مالی غیر دلاری به‌طور چشمگیری در این کشور توسعه پیدا کرده‌اند. در کنار این تمایل، روند نزولی دلار انگیزه‌های بیشتری نیز برای استفاده از یوان و سرمایه‌گذاری در دارایی‌های یوانی ایجاد کرده است.

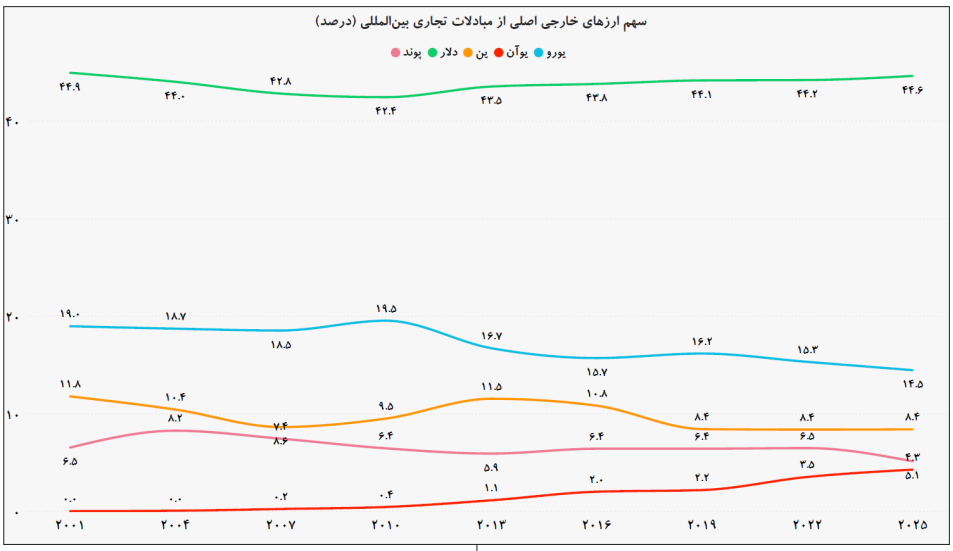

منبع: بانک تسویه‌های بین‌المللی (www.bis.org)

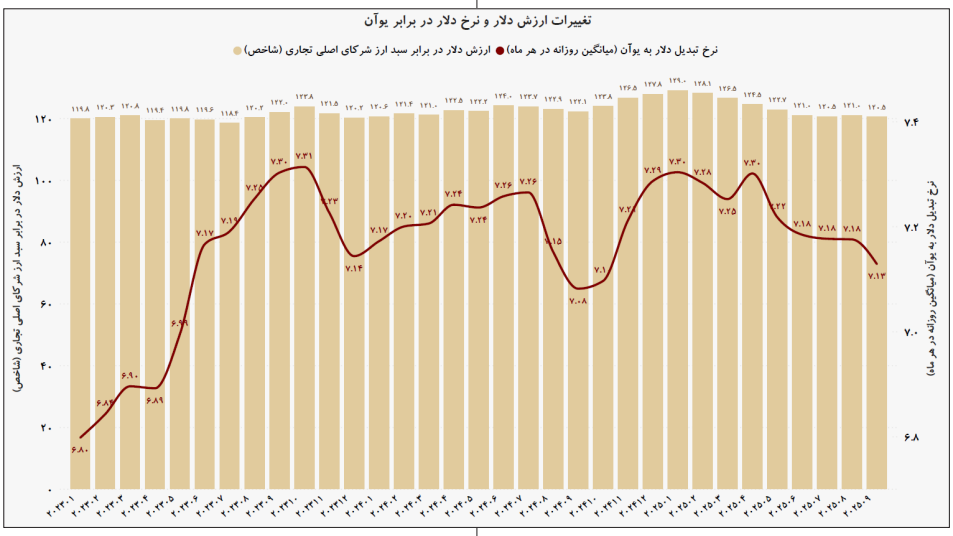

منبع: فدرال رزرو (fred.stlouisfed.org)

اما با هر معیاری در برابر دلار، یوان هنوز از جذابیت کافی در مقیاس جهانی برخوردار نیست. اگرچه چین مسئول نزدیک به یک‌پنجم فعالیت اقتصادی جهان است، اما ارز این کشور تنها در ۴ درصد از پرداخت‌های بین‌المللی (از نظر ارزش) استفاده می‌شود، در حالی که این رقم برای دلار حدود ۵۰ درصد است و در مقایسه با ۵۸ درصد برای دارایی‌های دلاری، دارایی‌های یوانی تنها ۲ درصد از ذخایر ارزی بانک‌های مرکزی جهان را تشکیل می‌دهند که بخش عمده این ناهمخوانی به محدودیت‌های چین بر جریان ورودی و خروجی سرمایه بازمی‌گردد. بدل شدن یوان به یک ارز جهان‌روا در حضور این محدودیت‌ها تقریبا امری غیرممکن است.

افزایش سهم یوآن در تجارت خود چین

با این حال، این موضوع از یک منظر دیگر می‌تواند جالب توجه باشد. پس از آنکه آمریکا به بزرگ‌ترین اقتصاد جهان تبدیل شد، چندین دهه طول کشید تا دلار به سلطه جهانی دست یابد. چنانچه این مقیاس زمانی خاص مد نظر قرار گیرد، پیشرفت چین به طرز شگفت‌انگیزی سریع بوده؛ چراکه سهم یوان در پرداخت‌های بین‌المللی از سال ۲۰۲۲ دو برابر شده است. این پیشرفت عمدتا به تغییرات داخلی بازمی‌گردد. افزایش سهم یوان در تجارت خود چین گامی مهم بود. اکنون بیش از ۳۰ درصد از تجارت کالاها و خدمات چین با ارز خود این کشور انجام می‌شود (در مقایسه با ۱۴ درصد در سال ۲۰۱۹) و بیش از ۵۰ درصد از کل دریافت‌های فرامرزی چین (شامل جریان‌های مالی) به یوان تسویه می‌شود، در حالی که این رقم در سال ۲۰۱۰ کمتر از ۱ درصد بود.

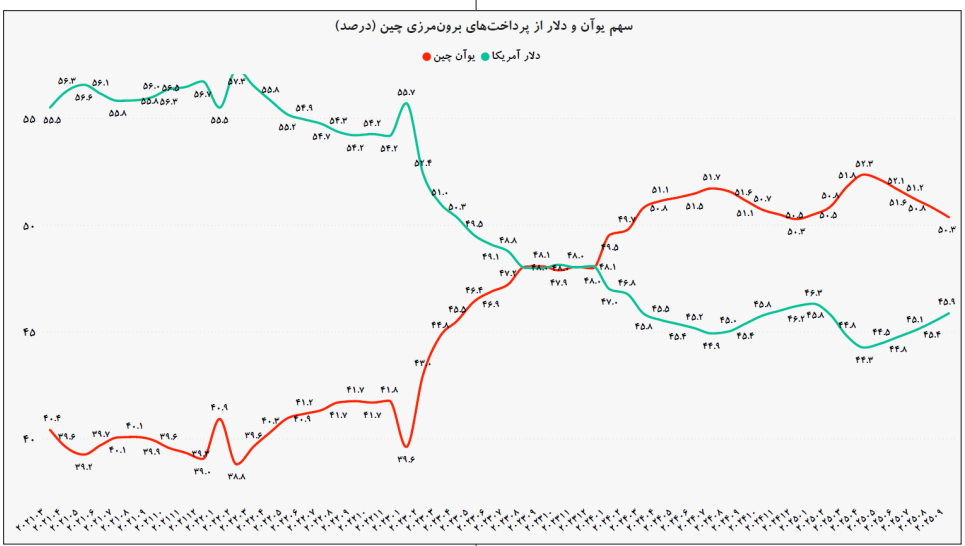

منبع: اداره دولتی ارز خارجی چین (www.safe.gov.cn)

ایجاد گردش پایدار یوان به داخل و خارج از کشور سیاست امروز مقامات چینی در عرصه مبادله خارجی این کشور است که باعث تقویت استفاده از یوان در مبادله‌های برون‌مرزی شده و دسترسی خارجی‌ها به این ارز را تسهیل کرده است. این نکته حایز اهمیت است که در ماه پنجم سال جاری (ماه مه)، نهاد نظارتی به بانک‌های بزرگ این کشور دستور داده تا حداقل ۴۰ درصد از وام‌های تسهیل تجارت به یوان باشد. برای افزایش گردش یوان، مقامات می‌خواهند شرکای تجاری را به پذیرش یوان به‌عنوان وسیله پرداخت ترغیب کنند و انگیزه اصلی، ارائه بدهی‌های یوانی به آن‌هاست. همچنین پس از تحریم‌های اعمال‌شده بر روسیه در سال ۲۰۲۲، بانک‌های چینی تقریبا تمام وام‌های جدید خارجی خود را از دلار به یوان تغییر دادند (پیش‌تر تنها ۱۵ درصد وام‌ها به یوان بود)، که این امر موجودی بدهی‌های یوانی چین را سه برابر کرد. دولت چین همین راهبرد را در ترازنامه بانک مرکزی دنبال می‌کند. از زمان آغاز تلاش برای بین‌المللی‌سازی یوان، چین خطوط سوآپ به ارزش ۴.۵ تریلیون یوان (۶۳۰ میلیارد دلار) به ۳۲ بانک مرکزی اعطا و «شبکه ایمنی مالی جهانی» (۱) را ایجاد کرده که از نظر مقیاس با صندوق بین‌المللی پول رقابت می‌کند. گرچه تاکنون بخش کوچکی از این خطوط سوآپ استفاده شده اما هدف، تضمین دسترسی کشورها به یوان در زمان بحران است تا اعتماد لازم برای قرض گرفتن و خرید به یوآن وجود داشته باشد. در این میان، چین سیستم مالی داخلی خود را نیز ساماندهی کرده است. اکنون این کشور می‌تواند بدون استفاده از سیستم دلاری، از طریق روش‌های مختلفی با دیگران معامله کند. این روش‌ها شامل «یوان دیجیتال» و «پرداخت‌های دیجیتال غیربانکی» (مانند کدهای کیوآر در اپلیکیشن‌های محبوب آسیایی)

است. مهم‌ترین ابتکار چین در این زمینه، ایجاد سیستم «سی‌آی‌پی‌اس» (۲) است که شباهت‌هایی به سیستم پیام‌رسانی بانکی سوئیفت در غرب دارد. در حال حاضر بیش از ۱۷۰۰ بانک در سراسر جهان به سی‌آی‌پی‌اس پیوسته‌اند، که این تعداد از زمان پیش از جنگ اوکراین یک‌سوم افزایش پیدا کرده است. حجم تراکنش‌ها نیز ذیل سی‌آی‌پی‌اس در سال ۲۰۲۴ با رشدی بی‌سابقه ۴۳ درصد افزایش یافت و به ۱۷۵ تریلیون یوان (۲۴ تریلیون دلار) رسیده است. بانک‌های تسویه‌کننده برای پرداخت‌های یوانی (که تقریبا همگی توسط مؤسسه‌های چینی اداره می‌شوند) در ۳۳ حوزه کالایی مهم در عرصه بین‌الملل ایجاد شده‌اند. علاوه بر این در سال ۲۰۲۴، چندین میلیارد دلار از طریق شبکه ارز دیجیتال «ام‌بریج» (۳)، که توسط چین و سایر بانک‌های مرکزی ساخته شده، معامله شد. اگرچه این پرداخت‌ها هنوز از نظر اقتصادی ناچیز هستند، اما از «آستانه اهمیت ژئوپلیتیکی» عبور کرده‌اند. نهادهای نظارتی چین به بانک‌ها دستور داده‌اند استفاده از ام‌بریج را افزایش دهند.

کشورهای دیگر فرصت را غنیمت شمرده‌اند

نظام مالی جهانی در حال «چندقطبی» شدن است و در آینده دلار مجبور به رقابت با ارزهای دیگر، مانند یوان، خواهد بود. چین امیدوار است که این رقابت به معنای نیاز کمتر به کاهش وابستگی به دلار باشد و بتواند در برابر آزادسازی جریان‌های سرمایه و نرخ ارز مقاومت کند. دولت چین، که برای خودکفایی در حوزه‌های کلیدی به سمت درون متمایل شده، سعی دارد تا دسترسی خارجی‌ها به بازارهای مالی خود را گسترش دهد. تعداد قراردادهای مالی قابل معامله برای خارجی‌ها در بازارهای داخلی چین در سال ۲۰۲۵ بیش از دو برابر شده و سهمیه‌های خروجی برای سرمایه‌گذاران داخلی افزایش یافته است. ماه‌های آینده می‌توانند تعیین‌کننده باشند. کاهش اعتماد به دلار و افزایش شاخص‌های بازار سهام در چین انگیزه نگهداری دارایی‌های یوانی را برای خارجی‌ها بیشتر کرده است. کاهش نرخ بهره و تورم منفی، هزینه‌های استقراض در بازار برون‌مرزی را به زیر ۲ درصد رسانده، که پایین‌ترین سطح از سال ۲۰۱۳ است. در خارج از چین شرکت در حال صدور مقدار بی‌سابقه‌ای اوراق قرضه یوانی موسوم به «دیم سام» (۴) در سال جاری هستند. گام امن بعدی چین، باز کردن بازارهای سرمایه داخلی به روی متحدان خود است. در ماه جولای، مجارستان حدود ۵ میلیارد یوان «اوراق قرضه پاندا» (۵) منتشر کرد، که بزرگ‌ترین صدور اوراق قرضه چینی توسط یک دولت تا به امروز به حساب می‌آید. در ماه سپتامبر نیز شرکت‌های انرژی روسیه مجوز صدور اوراق بهادار یوانی را از چین دریافت کرده‌اند. کنیا نیز ممکن است به زودی بدهی‌های دلاری خود به چین را به یوان تبدیل کند. برزیل نیز در حال بررسی صدور اوراق جدید یوآنی است و مقامات پاکستانی به تازگی برای جذب اعتبارات لازم در این زمینه به پکن سفر کرده‌اند.

بررسی روند سهم یوان در تجارت خارجی روسیه

بررسی روند سهم یوان در تجارت خارجی روسیه، الگویی سه‌مرحله‌ای از پویایی‌های «دلارزدایی» تحت فشار تحریم‌ها را نمایان می‌سازد. این فرآیند نه یک حرکت خطی و ساده، بلکه واکنشی پویا و پیچیده به محرک‌های ژئوپلیتیک و محدودیت‌های نظام مالی جهانی است. در مرحله نخست، هم‌زمان با حمله به اوکراین در سال ۲۰۲۲، شاهد یک «شوک برون‌زا» و واکنش سریع بود. تحریم‌های غرب، دسترسی روسیه به سیستم‌های مالی مبتنی بر دلار و یورو را به شدت محدود کرد و هزینه استفاده از این ارزها را به سطحی غیرقابل تحمل رساند. در این شرایط، یوان چین به‌عنوان یک «جانشین استراتژیک» مطلوب ظاهر شد؛ ارزی که هم به دلیل روابط استراتژیک با از مصونیت سیاسی برخوردار بود، هم از عمق و نقدینگی نسبی کافی در بازارهای جهانی بهره می‌برد و هم زیرساخت پرداخت مستقل خود (CIPS) (۶) را داشت. در نتیجه، سهم یوان در مدت چند ماه از کمتر از ۲ درصد به نزدیک ۲۰ درصد در پایان سال ۲۰۲۲ صعود کرد.

روند صعودی استفاده از یوان در سال ۲۰۲۳، که به اوج ۴۰ درصدی در ژانویه ۲۰۲۴ رسید، تنها یک افزایش عددی ساده نبود، بلکه نشان‌دهنده یک تحول ساختاری عمیق در نظام مالی و تجاری روسیه بود. و استفاده از یوآن در معاملات تجاری نهادینه شد؛ به این معنا که استفاده از یوان از حالت یک واکنش فوری و موقتی به یک روال عادی و پایدار در کسب‌وکار بانک‌ها و شرکت‌های روسی تبدیل شد. بانک‌ها زیرساخت‌های لازم برای پرداخت و دریافت یوان را ایجاد کردند، دولت قوانین را تسهیل کرد و حسابداران و مدیران شرکت‌ها به‌طور روزمره با این ارز آشنا شدند (آموزش و آشنایی). همزمان، پدیده قدرتمند «اثر شبکه‌ای» به کمک آمد. هر چقدر شرکت‌های بیشتری، از

غول‌های انرژی گرفته تا تامین‌کنندگان کوچک، به اکوسیستم یوان می‌پیوستند، انجام معامله با این ارز برای دیگران نیز ساده‌تر و کم‌هزینه‌تر می‌شد. برای مثال، وقتی یک شرکت نفت روسی، نفت خود را به یوان میفروشد، حالا می‌تواند به راحتی یوان خود را به شرکت چینی که لوله‌های فولادی صادر می‌کند پرداخت کند یا حتی آن را به تامین‌کننده داخلی خود که قطعات می‌خرد بپردازد. این چرخه، یک شبکه زنده و خودتقویت‌کننده از مبادلات به وجود آورد که مقبولیت و کارایی یوان را به شدت افزایش داد. پشتوانه این تحول داخلی، تلاش فعالانه دولت روسیه در انعقاد «توافق‌های دوجانبه» با چین بود تا استفاده از ارزهای ملی (روبل و یوان) را به جای دلار به یک تعهد رسمی و کلان تبدیل کند. در نتیجه، با رسیدن سهم یوان به اوج ۴۰ درصدی، این تصور قوت گرفت که روسیه با موفقیت در حال کاهش وابستگی خود به ارزهای غربی و عبور از طوفان تحریم‌ها است.

با این حال، داده‌های سال ۲۰۲۴ نشان می‌دهد که این روند رشد، متوقف و حتی معکوس شده است. از قله ۴۰ درصدی، سهم یوان به‌طور پیوسته کاهش یافته و در نیمه دوم سال حول ۳۲ درصد تثبیت شده است. این تغییر جهت مستقیما به هشدار خزانه‌داری آمریکا درباره اعمال «تحریم‌های ثانویه» علیه نهادهای کشورهای ثالث مرتبط است. این تهدید، ریسک استفاده از یوان را نیز به‌طور چشمگیری افزایش داد؛ زیرا بانک‌ها و شرکت‌های چینی نیز نمی‌خواهند خود را در معرض مجازات‌های آمریکا قرار دهند. در واکنش به این شرایط، استراتژی دلارزدایی روسیه وارد فاز جدید و پیچیده‌تری شده است. در کنار کاهش سهم یوان، «نقش روبل به‌طور محسوسی افزایش یافته است». این نشان می‌دهد که راهبرد بلندمدت روسیه، نه جایگزینی ساده دلار با یوان، بلکه حرکت به سمت یک «چندارزی‌سازی اجباری» و بهینه‌سازی سبد ارزی خود با تأکید بر ارز ملی است.

در نتیجه، می‌توان گفت که دلارزدایی روسیه یک مسیر پرچالش و غیرخطی است. در حالی که وابستگی به دلار و یورو به‌طور قطعی کاهش یافته، اما وابستگی جدید به یوان نیز با محدودیت‌های خود روبه‌رو شده است. آینده این روند به تحولات ژئوپلیتیک، توانایی روسیه در پایدارسازی و بین‌المللی‌سازی روبل، و همچنین توانایی چین برای ایجاد یک سیستم مالی کاملاً مستقل از دلار بستگی دارد. تجربه روسیه ثابت می‌کند که کنار گذاشتن دلار اگرچه ممکن است، اما مستلزم عبور از موانع عظیم و بازطراحی اساسی معماری مالی و تجاری یک کشور است.

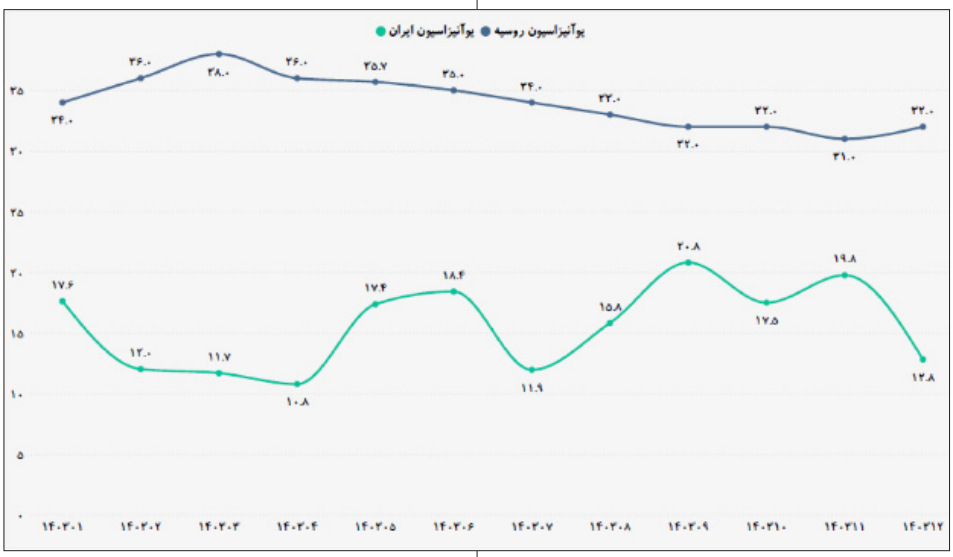

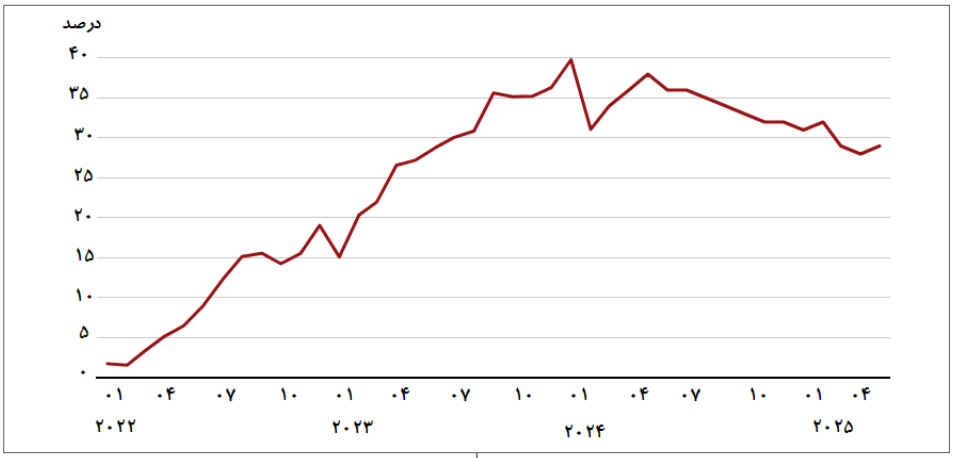

Source: The Central Bank of Russian Federation; OSW.

مقایسه داده‌های استفاده از یوان در روسیه و ایران طی سال ۱۴۰۳، دو الگوی کاملاً متمایز را در مسیر دلارزدایی این دو کشور نشان می‌دهد. روسیه با سطوح بالاتر و روندی باثبات‌تر، تصویری از کشوری را ترسیم می‌کند که یوان با موفقیت در سیستم مالی و تجاری آن نهادینه شده است. میانگین سهم ۳۴ درصدی یوان در تجارت خارجی روسیه در این سال، حاکی از بلوغ نسبی این فرآیند است. روند نزولی آرام از اردیبهشت تا اسفند (از ۳۶ به ۳۲ درصد) نیز نه نشانه شکست، بلکه بازتابی از یک «بهینه‌سازی استراتژیک» است. این کاهش کنترل‌شده نشان می‌دهد که روسیه در حال تعدیل سبد ارزی خود و افزایش سهم روبل است، بی‌آنکه وابستگی جدیدی به یوان ایجاد کند. این ثبات، حاصل سرمایه‌گذاری روسیه در زیرساخت‌هایی مانند سیستم CIPS و انعقاد توافق‌های تجاری کلان با چین است.

در مقابل، داده‌های ایران تصویری از یک مسیر پرنوسان و در حال گذار را ترسیم می‌کند. نمودار استفاده از یوان در ایران با نوسانات شدید و غیرقابل پیش‌بینی مشخص می‌شود. سهم یوان در تجارت ایران از کمینه ۱۰.۸ درصد در تیرماه تا بیشینه ۲۰.۸ درصد در آذرماه در نوسان بوده و میانگین سالانه آن تنها ۱۵.۶ درصد است. این نوسان ۵۰ درصدی در یک بازه زمانی کوتاه، نشان‌دهنده مرحله آزمون و خطا و عدم وجود یک استراتژی منسجم است. اوج‌گیری‌های ناگهانی در مرداد، شهریور و بهمن نیز نشان از معامله‌ای در حجم بسیار بالا و موقت است، نه نتیجه یک برنامه پایدار. این الگو حاکی از آن است که استفاده از یوان در ایران هنوز به یک روال عادی تبدیل نشده و بیشتر به اقدامات پراکنده و شرایط مقطعی وابسته است.

نکات کلیدی

چین برای کاهش وابستگی به دلار، تمرکز بر افزایش سهم یوان در تجارت داخلی است که از ۱۴ درصد در سال ۲۰۱۹ به بیش از ۳۰ درصد در سال ۲۰۲۵ رسیده است. این کشور با الزام بانک‌ها به تخصیص ۴۰ درصد وام‌های تجاری به یوان و تبدیل بدهی‌های دلاری به یوان، به تدریج وابستگی به دلار را کاهش می‌دهد. اگرچه چین مسیر طولانی در جهت دلارزدایی دارد، اما با سرعتی قابل توجه در حال پیشروی است؛ سهم یوان در پرداخت‌های بین‌المللی از سال ۲۰۲۲ دو برابر شده و پذیرش روزافزون اوراق قرضه پاندا توسط کشورهایی مانند مجارستان، روسیه و کنیا نشان‌دهنده موفقیت‌های اولیه این استراتژی است.

در حالی که روسیه در دلارزدایی از مرحله واکنش فوری گذشته و به مرحله نهادینه‌سازی یوآن رسیده است، ایران هنوز در مرحله آزمون و خطا به سر می‌برد. موفقیت روسیه در نهادینه‌سازی یوان سه درس کلیدی برای ایران دارد:

- اول، اهمیت توسعه زیرساخت‌های مالی غیردلاری مانند اتصال به سیستم CIPS؛
- دوم، لزوم انعقاد توافق‌های بلندمدت و کلان با شرکای تجاری؛
- و سوم، ضرورت ثبات در سیاست‌گذاری برای تبدیل یوان به یک گزینه قابل اعتماد برای بخش خصوصی. آینده دلارزدایی در ایران به توانایی این کشور در تبدیل الگوی نوسانی فعلی به یک روند پایدار و یادگیری از تجربیات بین‌المللی بستگی خواهد داشت.

پانویس

- Cross-Border Interbank (۲) Global Financial Safety Net (۱) Panda (۵) Dim-Sum Bonds (۴) Mbridge (۳) Payment System Cross-border Interbank Payment System (۶) Bonds (سیستم پرداخت بین‌بانکی فرامرزی)